

УДК 39:911.6 (477.83/.86)

ПІДГІР'Я – ОКРЕМА ЕТНОГРАФІЧНА ОДИНИЦЯ УКРАЇНИ?

Михайло ГЛУШКО

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра етнології
вул. Університетська 1, Львів 79000, Україна

У статті йдеться про прикарпатське Підгір'я, яке нині частина львівських етнологів розглядає як окремих історико-етнографічний підрозділ (район, підрайон тощо) України. Проаналізувавши погляди та аргументи цих дослідників, а також вживання відповідного топоніма у творах та наукових працях Івана Франка, автор дійшов загального висновку: виділення Підгір'я як окремої етнографічної одиниці є безпідставним кроком.

Ключові слова: етнологія, прикарпатське Підгір'я, топонім, Іван Франко, сучасні львівські народознавці, проблеми етнографічної інтерпретації.

З проголошенням незалежності України значна частина українських етнологів почала активно вирішувати різні за складністю і значенням наукові проблеми. Серед них одне з чільних місць посідає розробка належного етнографічного районування України. На жаль, як засвідчив докладний аналіз результатів досліджень наших попередників¹, упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст. у цій ділянці народознавчих знань накопилось чимало некомпетентного та випадкового. Особливо багато суб'єктивного привнесли у схему етнографічного районування України сучасні дослідники, які у працях навчально-методичного та наукового характеру часто-густо довільно обирають критерії і принципи визначення окремих етнографічних одиниць, ігнорують конкретні історичні та культурні реалії, спираються у своїх судженнях передусім на власні міркування, а не на достовірні факти тощо. Показовим у цьому відношенні прикладом є погляди значної частини сучасних львівських

¹ Глушко М. Історико-етнографічна Волинь: локалізація, межі (за матеріалами наукових досліджень другої половини ХХ – початку ХХІ ст.) / Михайло Глушко // III Міжнародний науковий конгрес українських істориків “Українська історична наука на шляху творчого поступу”. Луцьк, 17–19 травня 2006 р. Луцьк, 2007. Т. 1. С. 111–119; *Його ж.* Етнографічне районування української Галичини (За матеріалами наукових досліджень ХІХ – початку ХХІ ст.) / Михайло Глушко // Галичина: Етнічна історія. Тематичний збірник статей. Львів, 2008. С. 46–80; *Його ж.* Етнографічне районування України: стан, проблеми, завдання (за матеріалами наукових досліджень другої половини ХХ – початку ХХІ ст.) / Михайло Глушко // Вісник Львівського університету: Серія історична. Львів, 2009. Вип. 44. С. 179–214; *Його ж.* Історико-етнографічне районування Галичини: сучасний стан / Михайло Глушко // Карпати: людина, етнос, цивілізація. Івано-Франківськ, 2009. Вип. 1. С. 8–17.

етнологів стосовно Підгір'я як окремої етнографічної одиниці. Отож поки ці погляди не утвердилися серед іншої частини українських народознавців, розглянемо їх більш докладно.

Відразу зазначимо: географічна назва Підгір'я стала популярною у Галичині передусім завдяки творчості Івана Франка. Зокрема, у вірші “Привіт” із задуманого в 1881 р., але не закінченого поетичного циклу, в якому оспівується краса Бубнища як пам'ятки природи, історії та народної культури (знаходиться на теренах сучасного Долинського р-ну Івано-Франківської обл.), присутні й такі рядки:

*Підгір'я моє ти зелене,
Як чудно хороше єси!
Як дружно глядиш ти на мене,
Потужної повне краси².*

У грудні 1885 р. І. Франко написав вірш “Підгір'я взимі”, який починається словами “Підгір'я, любов ненаглядна моя!”³. У 1894 р. у журналі “Життє і слово” вперше був опублікований вірш “На Підгір'ї села невеселі...”⁴, який згодом, у збірці “Мій Измагд”, відкривав цикл “По селах”. Про Підгір'я йдеться ще у таких його поетичних творах, як “Бубнище”⁵, “Ранок на пастівнику”⁶, “На пастівнику”⁷ та ін.

Топонім Підгір'я присутній також у численних прозових творах письменника – у “Вступному слові” до збірки “Борислав”⁸, в оповіданнях “Під оборогом”⁹, “Ріпник”¹⁰, “*Voа constrictor*”¹¹, “Великий шум”¹² та ін. І все ж, ця назва, а також

² Франко І. Привіт // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. / Іван Франко. Київ, 1976. Т. 2: Поезія. С. 313.

³ Франко І. Підгір'я взимі // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. / Іван Франко. Київ, 1976. Т. 2: Поезія. С. 385.

⁴ Франко І. На Підгір'ї села невеселі // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. / Іван Франко. Київ, 1976. Т. 2: Поезія. С. 242.

⁵ Франко І. Бубнище // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. / Іван Франко. Київ, 1976. Т. 2: Поезія. С. 315.

⁶ Франко І. Ранок на пастівнику. (Із галицький образків) // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. / Іван Франко. Київ, 1976. Т. 2: Поезія. С. 391.

⁷ Франко І. На пастівнику // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. / Іван Франко. Київ, 1976. Т. 2: Поезія. С. 251.

⁸ Франко І. Вступне слово [до збірки Борислав. Картини з життя підгірського народу] // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. / Іван Франко. Київ, 1978. Т. 14: Повісті та оповідання (1875–1878). С. 275.

⁹ Франко І. Під оборогом // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. / Іван Франко. Київ, 1979. Т. 22: Повісті та оповідання (1904–1913). С. 44.

¹⁰ Франко І. Ріпник [Друга редакція] // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. / Іван Франко. Київ, 1979. Т. 21: Оповідання (1898–1904). С. 52.

¹¹ Франко І. *Voа constrictor* [Друга редакція] // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. / Іван Франко. Київ, 1979. Т. 22: Повісті та оповідання (1904–1913). С. 120.

¹² Франко І. Великий шум. *Повість* // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. / Іван Франко. Київ, 1979. Т. 22: Повісті та оповідання (1904–1913). С. 208, 210.

поняття “підгірський” тип галицького люду, найкраще представлені в окремих наукових працях І. Франка, зокрема у статтях “Звідки взялася назва бойки?”¹³, “Етнографічна виставка у Тернополі”¹⁴, “Сожжение упырей в с. Нагуевичах в 1831 г.”¹⁵ тощо. У 1898 р. за його науковою редакцією у світ вийшов п’ятий том “Етнографічного збірника”, в якому були опубліковані аж дві народознавчі праці з топонімом Підгір’я у заголовку – дослідження Філарета Колесси¹⁶ та розвідка самого І. Франка¹⁷. Крім того, зазначені праці доповнив додаток, який власноручно підготував та опублікував народознавець у цьому ж виданні – “Людові вірування на Підгір’ю (Систематичний покажчик тем згаданих у обох збірках вірувань, [...], з деякими доповненнями)”¹⁸. До речі, на цей додаток знавці духовної культури українців поки що не звернули увагу, хоча у ньому міститься цікавий фактологічний матеріал.

Після І. Франка “підгір’ян” уважав за окреме “плем’я” відомий польський етнограф Адам Фішер, зокрема у праці “Русини”¹⁹. Існування значної перехідної смуги (так званого Підгір’я) на гуцульсько-покутському пограниччі вбачав інший відомий польський народознавець Ян Фальковський²⁰. З’ясовуючи бойківсько-гуцульську межу, дослідник дійшов висновку про те, що бойки і гуцули безпосередньо не стикаються, а відділені малозаселеною смугою²¹, поселенці якої походять з північних підгірських місцевостей. Більше того, на відміну від своїх попередників, зокрема й Івана Вагилевича, Я. Фальковський стверджував, що бойки проживають лише на заході від ріки Лімниці, тобто села Ясень та Сливки, які знаходяться на її правому березі, належать уже до Підгір’я²². Загалом,

¹³ Франко І. [Звідки взялася назва бойки?] // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. / Іван Франко. Київ, 1981. Т. 29: Літературно-критичні праці (1893–1895). С. 411.

¹⁴ Франко І. Етнографічна виставка у Тернополі // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. / Іван Франко. Київ, 1985. Т. 46. Кн. 1: Історичні праці (1883–1890). С. 472, 473.

¹⁵ Франко І. Сожжение упырей в с. Нагуевичах в 1831 г. // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. / Іван Франко. Київ, 1985. Т. 46. Кн. 1: Історичні праці (1883–1890). С. 565.

¹⁶ Колесса Ф. Людові вірування на Підгір’ю. В с. Ходовичах стрийського повіту / Філарет Колесса // Етнографічний збірник. Львів, 1898. Т. V. С. 76–98.

¹⁷ Франко І. Людові вірування на Підгір’ю / Іван Франко // Етнографічний збірник. Львів, 1898. Т. V. С. 160–218.

¹⁸ [Франко І.]. Людові вірування на Підгір’ю (Систематичний покажчик тем згаданих у обох збірках вірувань, стор. 76–98 і 160–218, з деякими доповненнями) / [І. Франко] // Етнографічний збірник. Львів, 1898. Т. V. С. 244–261.

¹⁹ Fischer A. Rusini: Zarys etnografji Rusi / Adam Fischer. Lwów, Warszawa, Kraków, 1928. S. 9.

²⁰ Falkowski J. Północno-wschodnie pogranicze Huculszczyzny / Jan Falkowski. Lwów, 1938. S. 93 (Мапа 2), 95. [Prace etnograficzne. Wydawnictwo Towarzystwa Ludoznawczego we Lwowie / Pod. red. A. Fischera. № 4].

²¹ Falkowski J. Zachodnie pogranicze Huculszczyzny: Dolinami Prutu, Bystrzycy Nadwórniańskiej, Bystrzycy Sołotwińskiej i Łomnicy / Jan Falkowski. Lwów, 1937. S. 151–152. [Prace etnograficzne. Wydawnictwo Towarzystwa Ludoznawczego we Lwowie / Pod. red. A. Fischera. № 3]; *Ejusedem*. Północno-wschodnie pogranicze Huculszczyzny. S. 11 (Мапа 1), 93 (Мапа 2).

²² Falkowski J. Zachodnie pogranicze Huculszczyzny... S. 142, 151, 152; *Ejusedem*. Północno-wschodnie pogranicze Huculszczyzny. S. 95.

на його думку, між ріками Прутом і Лімницею південна межа Підгір'я проходила з південного сходу на північний захід по лінії таких населених пунктів: Луг, Пнів, Пасічна, Битків, Манява, Кричка, Яблунька, Присліп, Сливки²³.

Відтак до проголошення незалежності України про Підгір'я та його мешканців як окрему етнографічну групу ніхто з дослідників більше не згадував²⁴. Ситуація докорінно змінилася в 1994 р. з виходом у світ двох колективних навчальних посібників – “Українського народознавства” за редакцією групи вчених Інституту народознавства НАН України та “Етнографії України” за редакцією професора Львівського національного університету імені Івана Франка Степана Макаручука.

У кожному з цих видань розділ про етнографічне районування України опублікував відомий сучасний український етнолог і фольклорист Роман Кирчів. Щоправда, виділяючи Підгір'я як окрему етнографічну одиницю, дослідник виявив деяку наукову непослідовність. Так, у навчальному посібнику, який призначався передусім для шкільної молоді, читаємо:

У південно-західній частині етнографічне Опілля переходить у *наддністрянське Прикарпаття* (тут і далі курсив автора. – М. Г.), а на заході – у перемисько-яворівське Надсяння, які за характером народної культури є *своєрідними етнографічними підрайонами*²⁵.

Натомість у навчальному посібнику для студентів вищих навчальних закладів про цей край мовиться вже так:

У південно-західній частині Опілля з етнографічного погляду переходить у *наддністрянське жидачівсько-самбірське Прикарпаття (Підгір'я)*, а на заході – у перемисько-яворівське Надсяння, які за характером традиційно-побутової культури є *своєрідними етнографічними підрайонами Прикарпаття*²⁶.

Про *Передкарпатське Подністров'я*, яке простягається “на захід від Покуття”, йдеться у суто науковій розвідці Р. Кирчіва “Регіональність

²³ *Falkowski J. Zachodnie pogranicze Huculszczyzny...* S. 142–150.

²⁴ Докладніше про це див.: *Глушко М. Етнографічне районування української Галичини...* С. 46–80; *Його ж. Етнографічне районування України...* С. 179–214; *Його ж. Історико-етнографічне районування Галичини...* С. 8–17.

²⁵ [Кирчів Р.]. Етнічна територія України / Р. Кирчів // *Українське народознавство: Навч. посібник*. Львів, 1994. С. 66; [Його ж.]. Етнічна територія України / Р. Ф. Кирчів // *Українське народознавство: Навч. посібник*. 2-ге видання, перероблене і доповнене. Львів, 2004. С. 66.

²⁶ *Кирчів Р. Етнографічне районування України / Р. Кирчів // Етнографія України: Навч. посібник*. Львів, 1994. С. 134. У навчальному посібнику “Етнографія України” 2004 р. видання автор майже дослівно повторив те саме: “У південно-західній частині Опілля з етнографічного погляду переходить у *наддністрянське жидачівсько-самбірське Підгір'я*, а на заході – у перемисько-яворівське Надсяння, які за характером традиційно-побутової культури є *своєрідними етнографічними підрайонами Прикарпаття*” (*Кирчів Р. Етнографічне районування України / Р. Кирчів // Етнографія України: Навч. посібник*. Вид. 2-ге, переробл. та доп. Львів, 2004. С. 138).

фольклорної традиції”, яка відкриває його збірник нарисів і статей “Із фольклорних регіонів України”. Тут же автор стверджує, що “наявні публікації і архівні збірки фольклорного матеріалу з цієї території дають підставу характеризувати її як *перехідну зону між бойківським Прикарпаттям і Опіллям*”²⁷. Але в іншому місці цього ж дослідження мовиться вже про “підгір’я” як окрему етнографічну групу українського етносу²⁸, хоча раніше (чверть століття тому) Р. Кирчів уважав: на початку XIX ст. зазначені терени становили північно-східну частину Бойківщини²⁹.

Як етнографічну одиницю (район) визнає Підгір’я завідувач кафедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка Роман Сілецький. Щоправда, у своїх дослідженнях автор іменує його по-різному: *Підгір’ям*³⁰, *галицьким Підгір’ям*³¹, *наддністрянським жидачівсько-самбірським Підгір’ям*³², *бойківським Підгір’ям*³³.

Окремим *етнографічним районом* спершу вважав Підгір’я сучасний знавець традиційного будівництва українців Роман Радович³⁴. Згодом, усвідомивши, мабуть, слабкість своєї наукової позиції, народознавець почав найменувати досліджуваний край *етнографічно-архітектурним районом*, а також уживати стосовно нього уточнюючу назву – *придністровське жидачівсько-самбірське Прикарпаття*³⁵.

Роману Радовичу нині втручає початкуюча дослідниця Тетяна Гоціцька, яка “шукає” спільне і відмінне у традиційному будівництві на “пограниччі Бойківщини та Підгір’я”³⁶.

²⁷ Кирчів Р. Регіональність фольклорної традиції // Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України: Нариси й статті / Роман Кирчів. Львів, 2002. С. 27.

²⁸ Там само. С. 23.

²⁹ Кирчів Р. Етнографічне дослідження Бойківщини / Р. Кирчів. Київ, 1978. С. 12–13.

³⁰ Сілецький Р. Традиційна будівельна обрядовість українців / Роман Сілецький. Львів, 2011. С. 34, 53, 110, 150, 158, 160, 274, 283.

³¹ Там само. С. 20, 81, 99.

³² Сілецький Р. Традиційне селянське житло українців Галичини XIX – початку XX ст. / Роман Сілецький // Галичина: Етнічна історія. Тематичний збірник статей. Львів, 2008. С. 91.

³³ Сілецький Р. Традиційна будівельна обрядовість українців. С. 190, 197, 238, 266, 315, 330, 333.

³⁴ Радович Р. Традиційне сільське житло Підгір’я кінця XIX – поч. XX ст. / Роман Радович // Народознавчі Зошити. 1995. № 4. С. 221–225.

³⁵ Радович Р. Традиційне житлово-господарське будівництво українців північно-західної Галичини і південної-західної Волині другої половини XIX – початку XX ст.: Етнічні риси і локальна специфіка. Автореф. дис. [...] канд. іст. наук / Радович Роман Богданович. Львів, 2007. С. 13.

³⁶ Гоціцька Т. Традиційні господарські спорудит на пограниччі Бойківщини та Підгір’я (середина XIX – перша половина XX ст.) / Тетяна Гоціцька // Народознавчі Зошити. 2011. № 5. С. 777–796; *Іїж*. Вибір будівельного матеріалу та місця будівництва на бойківсько-підгір’янському пограниччі в другій пол. XIX – першій пол. XX ст. / Тетяна Гоціцька // Народознавчі Зошити. 2009. № 5–6. С. 783–791.

Окремим *історико-етнографічним районом* Південно-Західного історико-етнографічного регіону вважає Підгір'я сучасний молодий львівський народознавець Роман Тарнавський³⁷.

У щойно опублікованому навчальному посібнику “Історико-етнографічні райони України” професор С. Макарчук інтерпретує Підгір'я як окремий *етнографічний підрайон Прикарпаття*³⁸, тобто поділяє стосовно нього погляди Р. Кирчіва.

Отже, як засвідчує викладений фактологічний матеріал, сучасні львівські народознавці найменують досліджуваний край по-різному: Підгір'ям, наддністрянським жидачівсько-самбірським Підгір'ям, галицьким Підгір'ям, бойківським Підгір'ям, наддністрянським Прикарпаттям, придністровським жидачівсько-самбірським Прикарпаттям, Передкарпатським Подністров'ям. Його статус чи місце у загальній історико-етнографічній схемі України названі етнологи визначають також по-різному: Підгір'я – це окремий етнографічний підрайон Прикарпаття (Р. Кирчів, С. Макарчук) або окремий етнографічний (Р. Радович, Р. Сілецький), історико-етнографічний (Р. Тарнавський) чи архітектурно-етнографічний (Р. Радович) район.

Водночас, аналізуючи відповідні погляди на Підгір'я як явище, зауважуємо цілий ряд суперечливих моментів, які потребують термінового наукового вирішення. Наприклад, якщо Підгір'я (як і Надсяння) є окремим етнографічним підрайоном Прикарпаття, то тоді, логічно, саме Прикарпаття має бути таксономічною одиницею більш високого рівня – хоча б етнографічним районом. Однак у загальній схемі етнографічного районування України Прикарпаття як окремий етнографічний підрозділ окремі українські народознавці почали виділяти зовсім недавно – два десятиліття тому. Зокрема, Володимир Горленко вважав його “підрайоном” Карпатського району³⁹, Всеволод Наулко – “історико-етнографічною зоною”⁴⁰ чи “історико-етнографічним районом” України⁴¹, Анатолій Пономарьов – складовою Карпатського регіону (за В. Горленком, “підрайоном”)⁴². Віднедавна окремим етнографічним підрозділом (районом) України вважає низинне Прикарпаття також С. Макарчук⁴³. Однак, як засвідчує

³⁷ Тарнавський Р. Толока та супряга в громадському побуті селян Південно-Західного історико-етнографічного регіону України: культурно-генетична проблема: Автореф. дис. [...] канд. іст. наук / Роман Тарнавський. Львів, 2012. С. 2.

³⁸ Макарчук С. Історико-етнографічні райони України: Навч. посібник / Степан Макарчук. Львів, 2012. С. 261.

³⁹ Горленко В. Ф. Етнографічне районування / В. Ф. Горленко // Географічна енциклопедія України. Київ, 1989. Т. 1. С. 394.

⁴⁰ Наулко В. Історико-етнографічне районування України та етнографічні групи українського народу / В. І. Наулко // Культура і побут населення України: Навч. посібник. Київ, 1991. С. 22.

⁴¹ Там само. С. 23.

⁴² Пономарьов А. Регіональні барви України й українців // Українці: Історико-етнографічна монографія у двох книгах. Опішне, 1999. Кн. 1. С. 60.

⁴³ Макарчук С. Історико-етнографічні райони України... С. 2, 38 (карта), 340. Щоправда, в інших місцях цього посібника, мовлячи про Прикарпаття як етнографічний район, автор або не

наш докладний аналіз відповідних поглядів⁴⁴, це є штучна (надумана) етнографічна одиниця, позаяк ґрунтується вона на природно-географічних, а не на етнографічних критеріях. Крім того, поширюючи терени Прикарпаття на лівобережжя Дністра, причому навіть за десятки кілометрів від нього, автори тим самим ігнорують уже усталені в українській науковій думці погляди стосовно північно-західних, північних та північно-східних меж цього географічного краю. Загалом, під час знайомства з відповідним історико-етнографічним районуванням України на гадку спадають доречні слова С. Макарчука про те, що подібний підхід до районування української етнічної території (з використанням історичних, географічних, історико-політичних та інших назв) “в наш час не може вважатися прийнятним”⁴⁵. На жаль, у навчальному посібнику “Історико-етнографічні райони України” автор теж не дотримався цієї важливої думки.

Інша очевидна суперечність: деякі названі раніше львівські дослідники ставлять знак рівності між Підгір’ям і Надсянням, хоча підгірський діалект української мови лінгвістам невідомий і досі, а надсянський говір – це один з архаїчних говорів галицько-буковинської групи південно-західного наріччя⁴⁶. Або ще така безсумнівна неузгодженість: при наявності окремого діалекту Надсяння оголошується лише етнографічним підрайоном географічного Прикарпаття, тоді як в інших аналогічних випадках етнографічні одиниці вважаються вже етнографічними чи історико-етнографічними районами (бойківський говір – етнографічний район Бойківщина, подільський говір – історико-етнографічний район Поділля тощо).

Студіюючи науковий доробок названих львівських етнологів, нашу увагу привернув ще один важливий нюанс – відсутність серед дослідників єдиної узгодженої думки стосовно територіальних меж так званого етнографічного Підгір’я. Більше того, деякі з них зовсім не окреслюють конкретні терени цього краю, а обмежуються лише згаданими раніше загальниками на кшталт “наддністрянське жидачівсько-самбірське Підгір’я”, “придністровське жидачівсько-самбірське Прикарпаття”, “наддністрянське Прикарпаття”, “Передкарпатське Подністров’я”. Інакше кажучи, на основі адміністративно-територіальних чи природно-географічних назв читач має самотужки, на всій власний розсуд, визначити територію Підгір’я та його межі. В одному випадку Р. Кирчів уточнив, що воно охоплює “*перехідну зону між бойківським*

вживає зазначений мовний відповідник (Там само. С. 256 та ін.), або називає його “географічним Прикарпаттям” (Там само. С. 277). “Етнографічний район” низинне Прикарпаття має у цій книзі й іншу назву – Північне Прикарпаття (Там само. С. 13).

⁴⁴ Глушко М. Етнографічне районування української Галичини... С. 72–80; Його ж. Етнографічне районування України... С. 195–196.

⁴⁵ Макарчук С. Історико-політичне та етнографічне районування України: питання співвіднесеності / Степан Макарчук // Народознавчі Зошити. 2001. № 3. С. 389.

⁴⁶ Гриценко П. Надсянський говір / П. Гриценко // Українська мова: енциклопедія. Київ, 2000. С. 357–359.

Прикарпаттям і Опіллям⁴⁷, але як далеко простягається ця перехідна зона із заходу на схід чи зі сходу на захід – невідомо. Нагадаємо: наприкінці XIX – на початку XX ст. північна межа галицької частини Бойківщини пролягала зі сходу на захід по лінії таких населених пунктів: Ясень, Липовиця, Луги, Спас, Вигода, Витвиця, Болехів (Івано-Франківська обл.), Розгірче, Верхня і Нижня Стинави, Орів, Тустановичі, Опака, Підбуж, Недільня, Сушиця, Стара Сіль, Лопушна (Львівська обл.)⁴⁸.

Територію Підгір'я не окреслив також Р. Сілецький, її можна встановити лише на основі назв населених пунктів, які фігурують у його монографії “Традиційна будівельна обрядовість українців”. Зокрема, як засвідчує аналіз цих згадок, до місцевості, означеної загальною назвою Підгір'я, належать такі населені пункти, як Довпотів⁴⁹ Калуського, Хмелівка⁵⁰ і Міжгір'я⁵¹ Богородчанського, Чорний Потік⁵² Надвірнянського районів Івано-Франківської області, Мігово⁵³ Старосамбірського району Львівської області. У двох випадках назви поселень відсутні зовсім⁵⁴. До “бойківського Підгір'я” належать, на думку автора, села Довпотів⁵⁵ Калуського, Хмелівка⁵⁶ Богородчанського, Библо⁵⁷ Старосамбірського районів. Один раз народознавець покликається на дослідження І. Франка “Людові вірування на Підгір'ю”⁵⁸, через що конкретне поселення (групу населених пунктів) бойківського Підгір'я як етнографічної одиниці визначити важко. Нарешті, згадуючи “галицьке Підгір'я”, Р. Сілецький двічі послався на працю Ф. Колесси “Людові вірування на Підгір'ю...”⁵⁹ й один раз не зазначив жодного джерела⁶⁰, через що напрошується один висновок – цю назву дослідник ототожнює передусім зі с. Ходовичі Стрийського повіту (нині Стрийського р-ну Львівської обл.).

Загалом, порівняно з Р. Кирчівим, у монографії Р. Сілецького Підгір'я як етнографічний район охоплює значно більшу за площею територію – від села Мігово Старосамбірського району на північному заході до с. Довпотова Калуського району на північному сході та с. Чорного Потока Надвірнянського

⁴⁷ Кирчів Р. Регіональність фольклорної традиції. С. 27.

⁴⁸ Кирчів Р. Етнографічне дослідження Бойківщини. – С. 6; Гошко Ю. Етнографічні межі / Ю. Гошко // Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження. Київ, 1983. С. 28.

⁴⁹ Сілецький Р. Традиційна будівельна обрядовість українців. С. 34, 53, 158, 283.

⁵⁰ Там само. С. 34, 283.

⁵¹ Там само. С. 34.

⁵² Там само. С. 158.

⁵³ Там само. С. 110, 160.

⁵⁴ Там само. С. 150, 274.

⁵⁵ Там само. С. 315, 330, 333.

⁵⁶ Там само. С. 315.

⁵⁷ Там само. С. 190, 197, 266.

⁵⁸ Там само. С. 238–239.

⁵⁹ Там само. С. 20, 81.

⁶⁰ Там само. С. 99.

району на південному сході Прикарпатського краю. Терени загального Підгір'я майже збігаються з територією “бойківського Підгір'я”; крайніми пунктами останнього є с. Довпотів Калуського району та с. Библо Старосамбірського району. Натомість площа “галицького Підгір'я” є значно менша від них, що засвідчує аналіз наявного у його дослідженні фактологічного матеріалу.

Водночас без відповіді залишилася низка питань, яка виникла під час студіювання монографії Р. Сілецького. Перше, чому с. Чорний Потік Надвірнянського району автор вважає частиною Підгір'я, якщо за діалектологічними критеріями воно є типовим покутським поселенням⁶¹. До речі, Вінцентій Поль та Яків Головацький зачисляли цей населений пункт до складу Гуцульщини⁶². Друге питання: з якої причини села Библо та Мігово народознавець відніс до Підгір'я (“загального” чи “бойківського”), якщо географічно вони знаходяться північніше ріки Стрвяж – південної межі розповсюдження надсянського діалекту⁶³. Третє питання: які терени може обіймати етнографічне Підгір'я на території Старосамбірщини, якщо ріка Стрвяж безпосередньо розмежує бойківський і надсянський говори. Нарешті, не ясно, на якій підставі с. Ходовичі Стрийського району Львівської області дослідник зарахував до “галицького” Підгір'я.

Не позбавлена недоліків стосовно “наддністрянського жидачівсько-самбірського Підгір'я” як “локального етнографічного району” також стаття Р. Сілецького “Традиційне селянське житло українців Галичини XIX – початку XX ст.”. По перше, тому, що основою цієї праці автору послужили результати дослідження Р. Радовича “Традиційне сільське житло Підгір'я кінця XIX – поч. XX ст.”, які, як пересвідчимося далі, є не бездоганними з наукового погляду. По друге, описуючи будівельні традиції Підгір'я, Р. Сілецький звертається (мабуть, через брак конкретного фактологічного матеріалу) до культурних реалій населення сусідніх етнографічних районів (Боківщини і Надсяння)⁶⁴, а не до об'єктів народного будівництва досліджуваного краю. Скажімо, апелювання до праці Ігнаці Любич-Червінського “*Okolica zadniestraska między Stryjem i Łomnicą*” як до джерела про систему відведення диму з житла безпосередньо на території Підгір'я є некоректним кроком хоча б тому, що матеріали цього дослідження стосуються традиційної культури і побуту бойків, причому початку XIX ст. Нагадаємо: саме І. Любич-Червінський уперше вжив етніконім “бойки” та окреслив територію їхнього проживання, яку визначала вже сама назва книги: це місцевість, обмежена з півночі Дністром, а зі сходу і заходу, відповідно, його

⁶¹ Бучко Д. Походження назв населених пунктів Покуття / Д. Бучко. Київ, 1990. С. 122.

⁶² Pol W. Rzut oka na północne stoki Karpat / Wincenty Pol. Kraków, 1851. S. 132; Головацький Я. Объяснение этнографической карты Галичины, северо-восточной Угрии и Буковины / Я. Головацкий // Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я. Головацким. Москва, 1878. Ч. 1: Думы и думки. С. 688.

⁶³ Гриценко П. Надсянський говір. С. 357.

⁶⁴ Сілецький Р. Традиційне селянське житло українців Галичини... С. 91, 93.

притоками Лімницею і Стриєм⁶⁵. У тексті наведено й інші вказівки: це “підніжжя Карпатських гір”, де протікають ріки Сивка і Свіча⁶⁶. Як уточнив Р. Кирчів, за сучасним адміністративним поділом – це “східна частина Долинського, майже весь Калуський і частково південно-західна сторона Галицького районів Івано-Франківської області”, а з етнографічного погляду “зазначена територія становить північно-східну частину Бойківщини, зокрема того її району, в якому зі сходу виразно позначилися прикмети переходової смуги до Покуття, а з півночі – до Наддністрянщини”⁶⁷.

На відміну від Р. Кирчіва і Р. Сілецького, конкретні межі прикарпатського етнографічного підрайону Підгір'я спробував окреслити С. Макарчук. Зокрема, народознавець стверджує, що цей субетнопонім⁶⁸ стосується тільки прибойківського Підгір'я від нижньої течії р. Бистриці на сході до підгірської течії верхнього Дністра на заході в районі Самбора. Звідси ще конкретизована назва підрайону – *Жидачівсько-Самбірське Підгір'я*, а також *Бойківське Підгір'я*⁶⁹.

Далі читаємо:

На цьому просторі географічною південно-західною межею підрайону є гори Карпати, на північному сході – р. Дністер. [...] Низинним правобережжям Дністра Підгір'я від Самбора на північному заході до гирла Бистриці на південному сході має протяжність близько 130 км. Ширина його від гірської місцевості до течії Дністра в різних місцях неоднакова і коливається в межах від 20 до 40 км; поверхня ж етнографічного Підгір'я, можливо, дорівнює близько 4 тис. км² ⁷⁰.

Окреслені межі Підгір'я як етнографічного підрайону Прикарпаття С. Макарчук обґрунтував частотою згадок цього топоніма у народній пісенності українців Галичини та його присутністю у художніх творах і наукових працях І. Франка. Інші аргументи у названому навчальному посібнику відсутні. Не йдеться у ньому також про локальну специфіку різних ділянок та об'єктів народної культури підгорян. Отож постає закономірне запитання: чи є міркування професора С. Макарчука про межі та загальну площу “етнографічного” Підгір'я науково обґрунтованим? Зважаючи на все сказане раніше, відповідь є для нас очевидною.

⁶⁵ *Lubicz-Czerwiński I.* Okolica zadniestrzka między Stryjem i Łomnicą. Czyli opis ziemi i dawnych kłesk, lub odmian tej okolicy / Ignacy Lubicz-Czerwiński. Lwów, 1811. S. 13.

⁶⁶ *Ibid.* S. 15, 16.

⁶⁷ *Кирчів Р.* Етнографічне дослідження Бойківщини. С. 12–13.

⁶⁸ В оригіналі це слово вжито помилково у множині – “субетнопоніми”.

⁶⁹ *Макарчук С.* Історико-етнографічні райони України... С. 261–262.

⁷⁰ Там само. С. 262. До речі, за нашими даними, параметри окреслених теренів дещо інші. Наприклад, відстань від с. Стинави Сколівського району до наддністрянського с. Розвадова Миколавського району сягає по прямій майже 60 км, від м. Самбора до м. Жидачева – лише приблизно 70 км, а до смт Журавно – 82 км.

Порівняно із згаданими та іншими львівськими етнологами, існування Підгір'я як окремого етнографічного (архітектурно-етнографічного) району спробував аргументувати Р. Радович. Зокрема, як засвідчують загальні результати його дисертаційного дослідження, у другій половині XIX – на початку XX ст.:

[На] Підгір'ї побутували дерев'яні (смерекові, спорадично – осикові) житла зрубної, зрубно-каркасної, інколи каркасно-дильованої конструкції. У західній частині фасади оздоблювали смугами, у східній – виправляли глиносоломою і білили. Стеля – з дощок, сволюки поздовжні, долівка глинобитна, дахи чотирихилі, криті соломною. У головному фасаді кожного житлового приміщення – два вікна (зрідка одне видовжене). *Головною особливістю планування хати була наявність виділених по ширині житлового приміщення ванькира чи комори, а також блокування із хатою стайні* (курсив автора. – М. Г.). Господарські споруди – зрубні або каркасно-дильовані, хліви зблоковані зі стодами. Тут широко побутували оборogi. Переважали двори вільної забудови, однак траплялись і зімкнуті двори⁷¹.

Водночас дослідник визнає, що “у культурному та побутовому укладі населення Підгір'я кінця XIX – початку XX ст., особливо в місцевостях, наближених до Карпат, ще помітні елементи, характерні для Боківщини”⁷². Сказане безпосередньо стосується народної архітектури – будівельного матеріалу, технології зведення стін, форми даху і виду покрівельного матеріалу, горизонтального планування та системи опалення житла тощо. Відрізнявся місцевий житлово-господарський комплекс лише двома рисами: виділенням по ширині житлового приміщення комори чи ванькира (другої кімнати) та блокуванням із хатою стайні⁷³. Щоправда, мовлячи про першу відмінність, Р. Радович наголошує, що на теренах Підгір'я це явище набуло масового поширення лише наприкінці XIX – на початку XX ст.⁷⁴, тоді як на території Бойківщини воно відоме значно раніше – у XVII–XVIII ст., причому у віддалених карпатських селах (на південних окраїнах сучасних Старосамбірського, Турківського і Сколівського районів Львівської області, Долинського і Рожнятівського районів Івано-Франківської області)⁷⁵. До речі, на думку відомого знавця народного будівництва українців Івана Могитича, джерела відповідного житла сягають уже княжого періоду, а на початку XVII ст. споруди цього типу планування широко побутували на теренах Бойківщини у “середовищі різних категорій дрібношляхетського сільського населення місцевого походження,

⁷¹ Радович Р. Традиційне житлово-господарське будівництво українців північно-західної Галичини... С. 13.

⁷² Радович Р. Традиційне сільське житло Підгір'я... С. 221.

⁷³ Там само. С. 223–224.

⁷⁴ Там само. С. 223.

⁷⁵ Могитич І. Типи та розвиток будівель селянського двору / І. Могитич // Гошко Ю., Кішук Т., Могитич І., Федака П. Народна архітектура Українських Карпат XV–XXст. Київ, 1988. С. 44–48, 51, 52, 59.

нащадків дружинників галицьких князів, дрібних бояр, різних категорій княжих слуг та військових поселенців”⁷⁶. Інакше кажучи, виділяти ванькир чи комору по ширині житлового приміщення жителі Підгір’я могли, найімовірніше, під впливом будівельної традиції бойків, а не навпаки, як вважає Р. Радович, або в минулому це культурне явище побутувало на теренах Карпат і Прикарпаття синхронно, через що не може вважатися особливістю горизонтального планування лише підгірського житла.

Сказане є для нас ще очевиднішим, якщо зважити на те, що наприкінці XIX – на початку XX ст. відповідна будівельна традиція набула розповсюдження також у північній смузі сучасних Старосамбірського і Самбірського районів Львівської області, яку Р. Радович безпідставно відніс до Підгір’я⁷⁷, тоді як насправді вона належить до етнографічного Надсяння, про що вже йшлося.

Але найбільше запитань викликає у нас окреслення львівським народознавцем самих меж Підгір’я. Зокрема, наприкінці XIX – на початку XX ст. терени цього “етнографічного району” обмежувалися, на його думку,

рікою Дністер на півночі, рікою Сян на заході, рікою Лімницею на сході та півніжжям Карпат на півдні; адміністративно це охоплює майже всю територію Дрогобицького, Самбірського, Стрийського, південь Миколаївського та Жидачівського, північ Старосамбірського районів Львівської області, та північ Калуського, Долинського, західну частину Галицького районів Івано-Франківської області⁷⁸.

Для підтвердження сказаного Р. Радович оперся на авторитет двох попередників – І. Франка та А. Фішера. Однак, з відомої праці І. Франка “Етнографічна виставка у Тернополі” автор процитував лише фрагмент тексту⁷⁹ і свідомо проігнорував іншу його частину, що стосується різних етнографічних типів українців, які заселяли басейн ріки Дністер у 80-х роках XIX ст. Зважаючи на цю обставину, а також на все раніше сказане про Підгір’я як окремий “етнографічний район (підрайон)” України, подаємо спостереження І. Франка з порушеного питання без купюр:

Басейн Дністра [...] не представляє жодного одноцільного етнографічного типу. Навпаки, йдучи за течією Дністра і його приток, можна б нарахувати щонайменше чотири етнографічні типи, не рахуючи локальних різновидностей, іноді важливих.

⁷⁶ *Могитич І.* Типи та розвиток будівель... С. 58.

⁷⁷ *Радович Р.* Традиційне сільське житло Підгір’я... С. 223–225. Зокрема, у названій статті згадуються такі надсянські населені пункти, як Дроздовичі і Міженець Старосамбірського, Пиняни і П’яновичі Самбірського районів.

⁷⁸ *Радович Р.* Традиційне сільське житло Підгір’я... С. 221.

⁷⁹ Р. Радович процитував лише такі слова І. Франка: “[...] Паралельно до гірського пасма, населеного бойками, там, де гори переходять у лагідні пагорби, бачимо тип підгірський, також визначний і різуче відмінний від гірського – це переважно рільники, охочі до ремесла і промислу, працюють в багатьох місцях, як гірняки, на фабриках, тартаках, солеварних жупах, рухливі й прогресуючі з ходом часу [...]” (*Радович Р.* Традиційне сільське житло Підгір’я... С. 221).

Так, верхню течію Дністра, Стрия, Свічі, Лімниці і двох Бистриць заселяє досить одноцільний і надзвичайно цікавий тип *бойків*, людності переважно пастушої, вівчарів і волярів, з дуже цікавою різноманітністю синевідських бойків – крамарів і перекупників. [...].

Паралельно до гірського пасма, заселеного бойками, там, де гори переходять у лагідні пагорби, бачимо *тип підгірський* (курсив наш. – М. Г.), також визначний і різуче відмінний від гірського – це переважно рільники, охочі до ремесла і промислу, працюють в багатьох місцях як гірняки, на фабриках, тартаках, солеварних жупах, рухливі й прогресуючі з ходою часу, індивідуалісти в родинному житті, люблять передусім простоту, міцність і чистоту в усьому своєму вбранні, начинні, знаряддях. [...].

Ще менше можна сподіватися належного відображення (на етнографічній виставці у Тернополі. – М. Г.) третього з наддністрянських типів – так званих *доляків*, що живуть у заболочених і підмоклих долинах Верхнього Дністра та його приток від Самбора до Журавна. Цей тип загалом флегматичний, обважнілий, повністю відданий рільництву, менш схильний до промислів і освіти. Довгий, до самої землі, одяг, звичайно полотняний або з білого сукна, тісні і менш охайні від підгірських хати. Типова для гір і підгір'я господарча будівля – оборіг – тут поступово зникає, його місце займають стіжки і скирти⁸⁰.

Отже, як засвідчує процитоване, на просторі між Карпатами і Дністром І. Франко розрізняв щонайменше два типи українців – *підгірян* і *доляків*, тоді як Р. Радович, а відтак й інші львівські етнологи, які використали результати його етнографічних досліджень та загальні висновки сумнівного характеру, лише один – підгірський. Більше того, прикриваючись науковим авторитетом І. Франка, вони поширили цей тип галицького українця аж до самого Дністра, незважаючи навіть на те, що автор праці “Етнографічна виставка у Тернополі” побіжно торкнувся місцевих етнографічних типів в іншому її місці:

[...] Басейн річки Стрия, хоч і не належить до головних, представлений вздовж своєї течії трьома або чотирма типами: бойків-верховинців, з різноманітністю тухольців, підгірян і подолян⁸¹.

Зазначене дослідження І. Франка цінне також тому, що містить конкретну характеристику Підгір'я як географічного простору – це терени, “де гори переходять у лагідні пагорби”. Натомість доляки “живуть у заболочених і підмоклих долинах Верхнього Дністра та його приток від Самбора до Журавна”.

Означеного у праці “Етнографічна виставка у Тернополі” характеру ландшафту Підгір'я І. Франко неодноразово торкався у різних прозових творах. Зокрема, описуючи негоду (бурю), яка насувалася на с. Нагуєвичі, автор оповідання “Під оборогом” згадав два топоніми – Діл і Підгір'я:

⁸⁰ Франко І. Етнографічна виставка у Тернополі. С. 473–474.

⁸¹ Там само. С. 472.

[...] Велетень, бачилось, увесь уже пересунувся на сей бік Ділу і ляг грудьми на Підгір'ї. Але на Ділу чути було тепер ненастанний глухий гуркіт, немов там пересипали великі копиці товченого каміння. Велетень пересував через Діл своє здоровенне черево, наповнене знищенням і руїною, щоб висипати його зміст на плодючі ниви та невижаті збіжжя благодатного Підгір'я⁸².

Загальна характеристика топоніма Підгір'я наявна також в оповіданні “Ріпник”:

Минули великодні свята. Потепліло. На долах і цвіла, і пахла, і пишалася весна, хоча з Ділу ще подихало холодом. Борислав виглядав як одна бездонна баюра розмоклої глини, розталабованого болота, змішаного з ропою, як озеро бруду і смроду серед зеленого Підгір'я⁸³.

Події повісті “Великий шум” відбуваються у підгірському селі Грушатичі, яке було

положене в плодючій долині, з трьох сторін обведене не дуже високими горами, що, опираючися о могутню стіну Ділу від заходу, з двох боків, на північ і на захід, обхопили село широким амфітеатром, мов велетенською зеленою підковою [...] ⁸⁴.

Загалом, мовлячи про Підгір'я, І. Франко мав на увазі передусім свою малу батьківщину – с. Нагуєвичі, а також сусідні населені пункти. В одній з наукових розвідок про Нагуєвичі учений зазначив, що це “велике село під самими Карпатами, котрі тут називаються Ділом”⁸⁵. Справді, Діл як географічна назва часто фігурує у прозових творах поруч з топонімом Підгір'я. У примітці до одного з них письменник прокоментував її так:

Ділом називають підгірські русини перше, найнижче пасмо Карпат, яке ділить “гори” від “низовини”⁸⁶.

В іншому оповіданні згадуються два конкретні Діли – Попелівський та Бориславський⁸⁷. У другій кореспонденції про “Вандрівку руської молодіжі”, яку було проведено теренами Карпат і Прикарпаття в 1884 р., один з них І. Франко описав так:

З Борислава удалась мандрівка пішки горі річкою на Мразницю, а відтак через Діл до Східниці. Ділом називається в Самбірщині перше, досить високе і імпонуюче пасмо гір, звичайно покрите лісом, а відділяюче гори від підгір'я⁸⁸.

⁸² Франко І. Під оборогом. С. 44.

⁸³ Франко І. Ріпник [друга редакція]. С. 52.

⁸⁴ Франко І. Великий шум. *Повість*. С. 210.

⁸⁵ Франко І. [Становище селян села Нагуєвичів] // Франко І. Зібрання творів: У 50-ти т. / Іван Франко. Київ, 1984. Т. 44. Кн. 1: Економічні праці (1878–1887). С. 79.

⁸⁶ Франко І. Ріпник [друга редакція]. С. 52.

⁸⁷ Франко І. Під оборогом. С. 45.

⁸⁸ Франко І. Вандрівка руської молодіжі / Іван Франко, Володимир Сіменович // Подорожі в Українські Карпати. Збірник / упоряд. і вст. ст. М. А. Вальо. Львів, 1993. С. 183.

Нагуєвичі як частина Підгір'я найчастіше представлена у праці І. Франка “Людові вірування на Підгір'ю”. Принаймні у стислому передньому слові до неї автор зазначив таке:

Отся збірка людових вірувань списана ріжними часами і в ріжних місцевостях, головнож в рр[.] 1880–1882 в Нагуєвичах дрогобицького пов[іту], в Дрогобичі, Коломій і деяких селах коломийського пов[іту], і в деяких селах стрийського пов[іту]. З моїх записок я вибрав тільки те, чого не було в збірці Ф. Колесси, надрукованій висше (у цьому самому збірнику. – М. Г.); ідентичні вірування, занотовані мною, я пропустив. Надто я долучив до своєї збірки декілька вірувань[,] записаних иньшими збирачами на нашім Підгір'ю; при кождім таким н[оме]рі я зазначаю, хто і де записав його⁸⁹.

Отже, основою зазначеного дослідження вченому послужили власні етнографічні записи, які він зробив у 1880–1882 роках у Нагуєвичах. Якраз більшість часу цього періоду (квітень 1881 – початок 1883 рр.) І. Франко провів у рідному селі⁹⁰, активно створюючи бориславський цикл оповідань та повістей.

І все ж, у контексті нашого дослідження увагу привертає не тільки це. Крім матеріалів з Нагуєвичів та м. Дрогобича, приналежність яких до географічного Підгір'я не викликає сумніву, І. Франко залучив до своєї праці народознавчі джерела також із Стрийського повіту, м. Коломиї та деяких сіл Коломийського повіту. Якщо приналежність Стрийського повіту, принаймні його південної частини, до географічного Підгір'я теж є прийнятним явищем, то зарахування до його складу Коломиї та окремих сіл сучасного Коломийського і Снятинського районів Івано-Франківської області ніяк не узгоджується з етнографічним районуванням України, позаяк нині ці землі вважаються частиною Покуття. Серед наявних у праці І. Франка “Людові вірування на Підгір'ю” конкретних сільських поселень Покуття найчастіше згадується с. Орелець Снятинського повіту⁹¹ (нині Снятинського р-ну). Матеріали з цього ж села найчастіше фігурують також у додатку “Людові вірування на Підгір'ю (Систематичний показчик...)”⁹². Усі їх записав Василь Равлюк⁹³. Крім того, етнографічні джерела про різні звичаї, обряди, вірування тощо, наявні у цьому дослідженні І. Франка, походять з інших, не підгірських, місцевостей – з гуцульського с. Довгополя⁹⁴ (нині Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.), бойківського с. Лолина Долинського повіту⁹⁵ (нині Долинського р-ну Івано-Франківської обл.), подільського с. Цигани Борщівського повіту⁹⁶ (нині Борщівського р-ну Тернопільської обл.).

⁸⁹ Франко І. Людові вірування на Підгір'ю. С. 160.

⁹⁰ Грицак Я. Бориславський цикл Івана Франка: тексти і контексти / Ярослав Грицак // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Львів, 2005. Т. ССЛ: Праці Філологічної секції. С. 298.

⁹¹ Франко І. Людові вірування на Підгір'ю. С. 193–195, 197, 204, 206, 208, 209, 217, 218.

⁹² [Франко І.]. Людові вірування на Підгір'ю (Систематичний показчик...). С. 244–257.

⁹³ Франко І. Людові вірування на Підгір'ю. С. 218.

⁹⁴ Там само. С. 212.

⁹⁵ Там само. С. 214.

⁹⁶ Там само. С. 214, 216; [Франко І.]. Людові вірування на Підгір'ю (Систематичний показчик...). С. 258.

Шість населених пунктів значиться у розвідці Ф. Колесси “Людові вірування на Підгір’ю...”. Усі вони знаходяться у басейні ріки Стрий північніше сучасного м. Стрий – села Ходовичі, Стриганці, Гірське (нині с. Угерсько), Комарів, Стриганці Стрийського, с. Покрівці Жидачівського районів Львівської області⁹⁷.

Зважаючи на таку широку дослідницьку географію, стає очевидним: озаглавлюючи свою власну працю та працю Ф. Колесси, в яких присутня власна назва Підгір’я, І. Франко керувався не етнографічними, а явно іншими критеріями. До цього висновку спонукає нас ще один цікавий факт, який теж безпосередньо пов’язаний з п’ятим томом “Етнографічного збірника”, який був опублікований за його редакцією. Зокрема, упорядковуючи та коментуючи фольклорні матеріали у записках професора Чернівецького університету Раймунда Фрідріха Кайндля, І. Франко виділив рубрику “Приказки при чарці у буковинських Підгір’ян (курсив автора. – М. Г.)”⁹⁸, що аж ніяк не узгоджується із сучасним етнографічним районуванням українських етнічних земель.

І все ж, важко представити собі, щоб топонім Підгір’я, а також поняття “підгорянин” (“підгоряни”) і “підгірський тип”, І. Франко вживав довільно. Навпаки, як уже зазначалося раніше, у поетичних і прозових творах письменник цілком послідовний – Підгір’ям називає передовсім свою малу батьківщину та навколишні поселення, зокрема і промисловий Борислав. У ширшому його розумінні, Підгір’я знаходилось у межах Самбірського і Стрийського повітів. Принаймні про це письменник задекларував у вступному слові до повісті “Борислав. Картини з життя підгірського народу”, в якому зазначено, що

тим спільним наголовком обнятий цілий ряд оповідань, повісток та картин, котрих ціль – представити вірно життя підгор’ян Самбірського та Стрийського околу⁹⁹.

Але найбільш однозначну відповідь на порушене питання виявляємо в уже неодноразово згадуваній Франковій статті “Етнографічна виставка у Тернополі”. Зокрема, мовлячи про відбір експонатів до етнографічної виставки в 1887 р. у м. Тернополі, автор зазначив:

Підставою класифікації етнографічних предметів прийнято принцип сучасної географії (тут і далі курсив автора. – М. Г.) – характеризувати населення по території басейнів головних рік краю (Галичини. – М. Г.). Чи в даному випадку принцип цей найслушніший із можливих, не берусь наперед оцінювати, але видається, що Галичина (говорю тут тільки про Східну Галичину, бо лише вона буде представлена на даній виставці), має більше різних етнографічних типів, ніж головних річкових басейнів¹⁰⁰.

⁹⁷ Колесса Ф. Людові вірування на Підгір’ю... С. 76, 85, 89, 94, 96.

⁹⁸ Фольклорні матеріяли. Із збірки професора д-ра Раймунда Кайндля // Етнографічний збірник. Львів, 1898. Т. V. С. 155.

⁹⁹ Франко І. Вступне слово // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. / Іван Франко. Київ, 1978. Т. 14: Повісті та оповідання (1875–1878). С. 275.

¹⁰⁰ Франко І. Етнографічна виставка у Тернополі. С. 472.

Що засвідчує процитоване? Перше, під час відбору етнографічних експонатів на Тернопільську виставку організатори керувалися принципами географічної науки, а не критеріями описової етнографії, тим паче критеріями етнології, позаяк ці наукові дисципліни ще не існували у тогочасному галицькому науковому середовищі. Перші класичні зразки описової етнографії пов'язані лише з діяльністю Наукового товариства імені Шевченка, а першим етнологом був Федір Вовк – теж діяльний член НТШ у Львові¹⁰¹. Друге, хоча І. Франко і висловив деякий сумнів щодо цього принципу, але водночас не запропонував власний (не географічний), що є цілком зрозумілим з огляду на щойно сказане в першому пункті. Третє, і найголовніше, під час визначення етнографічних типів (бойків, підгорян, доляків та подолян) І. Франко керувався передусім географічними принципами (за основним місцем проживання мешканців), хоча спробував описати також їхні загальні етнографічні риси. Однак, як зауважуємо, ці риси часто-густо є суб'єктивними і другорядними. Наприклад, мовлячи про підгірський тип, вчений зазначив, що це переважно землероби, які водночас охоче займаються промислами і ремеслами, широко задіяні у промисловості. До речі, оповідання “Ріпник” містить додаткову інформацію про зовнішній вигляд типового представника Підгір'я: довга полотнянка, чоботи на ногах, кошіль за плечима¹⁰². Натомість “доляки”, на його думку, хоча і займаються хліборобством, але, на відміну від підгорян, не схильні до промислів й освіти. Суб'єктивними є, на нашу думку, й інші характеристики, якими І. Франко наділив цей “етнографічний” тип.

Серед опублікованих у п'ятому томі “Етнографічного збірника” автентичних етнографічних джерел з Підгір'я нашу увагу привертають також матеріали, які стосуються етнічних авто- та гетеростереотипів. Зокрема, у праці “Людові вірування на Підгір'ю” І. Франко помістив матеріали про народні характеристики й оцінки одинадцяти етнографічних та етнічних спільнот – про бойків, гуцулів, євреїв (“жидів”), поляків (“мазурів”), росіян (“москалів”), німців, пилипонів (липованів), українців (русинів), італійців (“таліянів”), татарів і циганів¹⁰³. Про самих же підгорян у названому дослідженні, як і в праці Ф. Колесси, не сказано ні слова, що засвідчує одне – ні самі автохтони Підгір'я, ні їхні сусіди (передусім бойки) не розрізняли їх як окрему етнографічну чи яку-небудь іншу групу українців. Саме з цієї причини І. Франко, дуже уважний до відповідної теми¹⁰⁴, не виявив та не зафіксував на досліджуваній території відомостей про їхні гетеро- та автостереотипи.

¹⁰¹ Ширше про це див.: Глушко М. Михайло Грушевський – ініціатор та організатор етнографічних досліджень в НТШ / Михайло Глушко // Народознавчі Зошити. 2008. № 1–2. С. 14–20; Його ж. Народознавчі дисципліни у дослідженнях Наукового товариства ім. Шевченка: дефініції і предметний засяг / Михайло Глушко // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Львів, 2010. Т. ССLIX: Праці Секції етнографії і фольклористики. С. 335–363.

¹⁰² Франко І. Ріпник // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. / Іван Франко. Київ, 1978. Т. 14: Повісті та оповідання (1904–1913). С. 290.

¹⁰³ Франко І. Людові вірування на Підгір'ю. С. 199–202.

¹⁰⁴ Наприклад, у тритомному корпусі “Галицько-руські народні приповідки” І. Франко подав 16 паремій про бойків (Галицько-руські народні приповідки: У 3-х т. / Зібрав, упорядкував і

Отже, для І. Франка, Підгір'я – це топонім, а не назва певної етнографічної одиниці, через що визначити охоплені нею територію та її конкретні межі досить важко, майже не можливо. В одних випадках такими вказівниками цього топоніму є Нагуєвичі чи Борислав, Бубнище та його околиці, с. Ходовичі та сусідні поселення, в інших – с. Орелець Снятинського повіту та с. Березів Коломийського повіту¹⁰⁵, ще в іншому – буковинське Підгір'я. Загалом, за загальним визначенням І. Франка, це місцевість, “де гори переходять у лагідні пагорби”.

Це Франкове визначення збігається зі сучасним уявленням географів про Підгір'я як топонім. Наприклад, в одному із газет відомого довідкового видання “Енциклопедія українознавства” мовиться:

Підгір'я, найнижча частина Карпат, розташована між Бескидами і північним карп[атським] берегом; лагідна горбовина висотою на 350–600 м, порізана долинами рік. На території, заселеній до 1964 р. українцями, П[ідгір'я] виступає лише перед Низьким Бескидом¹⁰⁶.

У газеті “Низький Бескид”, яке написав Володимир Кубійович, читаємо:

Підгір'я, збудоване з м'яких пісковиків, лупаків, глеїв і мергелів, являє собою лагідну горбовину, ширини від 30 до 50 км. Широкі хребти висотою 350–450 м підносяться на 150–200 м понад широкими долинами. Підгір'я сильно виліснене (ліс становить 18%, рілля – 64%) і густо заселене (бл[изько] 120 меш[канців] на 1 км²). Гірський характер має тільки Чорноріцький хребет (592 м) на північ від Коросна та сх[ідна] частина обабіч сер[еднього] Сяну (Перемиське підгір'я). Лише ці околиці до 1946 р. заселяли українці як в етногр[афічних] островах (замішанці та ін.), так і (на сх[оді]) на суцільній етногр[афічній] території¹⁰⁷.

Географічна назва Підгір'я відома далеко за межами Карпат. Так, найдавнішою будівлею м. Потилича (нині с. Потелич Жовківського р-ну Львівської обл.) була церква св. Духа на Підгір'ю. Знаходилась вона на узбіччі цього міста під горою “Городище” і звели її, згідно з народним переказом, потелицькі гончарі¹⁰⁸. На місцевому Підгір'ю стояла в минулому також вежа-дзвіниця¹⁰⁹.

пояснив Др. Іван Франко: 2-е вид. Львів, 2006. Т I: А – Діти. С. 155–157), 12 – про гуцулів (Там само. С. 689–690), 3 – про лемків (Галицько-руські народні приповідки: У 3-х т. / Зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко: 2-е вид. Львів, 2006. Т II: Діти – П'ять. С. 459), 190 – про євреїв (Підраховано за: Там само. С. 141–155). Натомість про Підгір'я міститься тут лише один твір малої форми: “На Підгір'ю біда: йде штири ниділи на місяць а штири ділетки на корець”, що означає – “Не велика біда, бо й скрізь те саме” (Там само. С. 718). Самі ж підгоряни зовсім не згадуються у народних приказках та прислів'ях.

¹⁰⁵ Франко І. Людові вірування на Підгір'ю. С. 161.

¹⁰⁶ [Б. а.]. Підгір'я / [Б. а.] // Енциклопедія українознавства: Словникова частина / Репринтне відтворення видання 1955–1984 років. Львів, 1996. Т. 6. С. 2078.

¹⁰⁷ Кубійович В. Низький Бескид / В. Кубійович // Енциклопедія українознавства: Словникова частина / Репринтне відтворення видання 1955–1984 років. Львів, 1996. Т. 5. С. 1760.

¹⁰⁸ Січинський В. Будівництво міста Потилича. Реферат читаний в Історичній секції Наукового товариства ім. Шевченка у Львові / Володимир Січинський. Львів, 1928. С. 14.

¹⁰⁹ Там само. С. 19.

Відома також штучна, мотивована топографією краю, назва населеного пункту Підгір'я (Ратнівський р-н Волинської, Богородчанський р-н Івано-Франківської, Бродівський і Золочівський р-ни Львівської, Первомайський р-н Миколаївської, Великобагачанський р-н Полтавської областей)¹¹⁰.

Отже, все сказане дає нам підстави для таких загальних висновків.

По-перше, прикарпатське Підгір'я як окрему етнографічну одиницю України львівські етнологи виділяють безпідставно, позаяк конкретні етнографічні матеріали, які засвідчували б локальну специфіку традиційно-побутової культури місцевих автохтонів, у їхніх працях відсутні. Надуманим етнографічним районом (підрайоном) є воно також тому, що місцевому населенню невідомий окремий підгірський діалект як важлива ознака будь-якої проміжної етнічної одиниці; засобом повсякденного спілкування слугували їм у минулому і слугують досі бойківська, надсянська чи надністрянська (опільська) говірки (залежно від місця проживання) української мови.

По-друге, І. Франко, як уродженець самого Підгір'я і добрий знавець народної культури і побуту його носіїв, ототожнював цей топонім з незначною за площею територією (“де гори переходять у лагідні пагорби”). Так званий підгірський етнографічний тип українців Галичини учений розрівняв на основі критеріїв географічної науки, а не етнології, у зв'язку чим нині вже не може вважатися прийнятним.

По-третє, відсутність Підгір'я як окремої етнографічної одиниці ставить перед сучасними етнологами вирішення іншого, дуже важливого з наукового погляду, питання – уточнення історико-етнографічного районування України, зокрема, межування Опілля та Покуття з Бойківщиною.

¹¹⁰ Адміністративно-територіальний устрій України: Довідник. Київ, 2005. С. 86, 241, 346, 357, 398, 437.

IS PIDHIRIA A SEPARATE ETHNOGRAPHIC REGION IN UKRAINE?

Mykhailo HLUSHKO

The Ivan Franko National University of Lviv,
the Chair of Ethnology
1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine

The article tells about Precarpathian Pidhiria, which currently is considered to be a separate historical and ethnographic unit (district, subdistrict, etc.) by a number of Lviv ethnologists. Analyzing the views and arguments of these researchers and the usage of appropriate toponym in the works and scientific works of Ivan Franko, the author came to the following conclusion: separation of Pidhiria as a separate ethnographic region is unreasonable.

Key words: ethnology, Precarpathian Pidhiria, toponym, Ivan Franko, modern Lviv ethnologists, problems of ethnographic interpretation.

ПОДГОРЬЕ – ОТДЕЛЬНАЯ ЭТНОГРАФИЧЕСКАЯ ЕДИНИЦА УКРАИНЫ?

Михайло ГЛУШКО

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра этнологии
ул. Университетская 1, Львов 79000, Украина

В статье рассматривается прикарпатское Подгорье, которое частью современных львовских этнологов считается отдельным историко-этнографическим подразделением (районом, подрайоном и прочее) Украины. Проанализировав научные взгляды и аргументы этих исследователей, а также использование соответствующего топонима в произведениях и научных трудах Ивана Франко, автор сделал важный вывод: выделение Подгорья как отдельной этнографической единицы – безосновательный шаг.

Ключевые слова: этнология, прикарпатское Подгорье, топоним, этнографическая единица Украины, Иван Франко, львовские народоведы.

Стаття надійшла до редколегії 3.09.2012

Прийнята до друку 9.11.2012